

چکیده

هدف از نگارش این مقاله تأکید بر مسائل اخلاقی در مدیریت اسلامی است؛ موضوعی که می‌تواند تفاوت‌های موجود در رویکردهای نظری میان مدیریت اسلامی و مدیریت غیراسلامی را به‌خوبی نشان دهد.

روش کار به‌گونه‌ای تطبیقی بوده و تلاش شده است که نظریات موجود در رویکرد نظری و در حوزه مدیریت اسلامی جمع‌آوری و پس از تحلیل اطلاعات، طبقه‌بندی نهایی ارائه شود.

در هر واحد آموزشی «مدیریت» مهم‌ترین عامل برای «تداوم موفقیت‌ها» و «رشد کیفی» است. مدیر باید از ویژگی‌های ایمان به خدا، تقوا، تعهد و تخصص در مدیریت و سعه صدر برخوردار باشد.

مدیریت اسلامی با ویژگی‌های هدایتگری و کمال‌گرایی محرک اصلی توسعه در جامعه اسلامی است؛ مدیریتی که از صدر اسلام تا امروز معرفی شده است.

مدیریت اسلامی

اصطلاح «مدیریت اسلامی» از ترکیب دو واژه درست شده است. مدیریت از نظر لغوی به معنای «مدیر بودن» و مدیر هم «داره‌کننده کار یا مؤسسه» است که در منابع لاتین با کلمه‌هایی چون management, direction و administration آمده است. واژه دوم اسلامی است که نشان می‌دهد این مدیریت در سایه احکام اسلام اعمال می‌شود. در منابع دینی و فرهنگ عرب از مدیریت با واژه «تدبیر» یاد شده است. برای مثال در آیات ۳ و ۳۱ «سوره یونس» داریم: «يُدَبِّرُ الْأَمْرَ مِنَ السَّمَاءِ إِلَى الْأَرْضِ»: خداوند کار را از آسمان تا زمین تدبیر می‌کند.

اهمیت نظریه‌پردازی در مدیریت

نظریه کارکردهای متفاوتی دارد. نظریات می‌توانند داده‌ها را گسترش دهند و جمع‌بندی آن‌ها را تا رسیدن به ساختاری منظم فراهم سازند.

ویژگی‌های نظریه خوب عبارت‌اند از:

- با استفاده از نظریه مناسب می‌توان به درک عمیق‌تری از مشکلات دست یافت و راه‌حل‌های علمی مناسبی برای رفع آن‌ها ارائه داد.

- نظریه فرایند هوشمندی در راستای تحلیل موفقیت و شکست‌هاست.

- در اجرای برنامه‌های مختلف ارائه یک نظریه مناسب، مدیران را از «آزمون و خطا» دور می‌سازد.

مدیریت ارزشی از دیدگاه اسلام

برخی از ارزش‌های اسلام عبارت‌اند از:

● تمام انسان‌ها بنده خدا هستند.

در بینش توحیدی خدا مالک همه‌چیز است. این

بینش انسان را از طغیان باز می‌دارد.

«كَلَّا إِنَّ الْأِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنَّاظِرٌ ﴿٦٧﴾: حقا به‌درستی که انسان سرکشی می‌کند؛ همین که خود را بی‌نیاز می‌بیند.

● بین انسان‌ها رابطه عاطفی و عمیق روحی و قلبی برقرار است.

اسلام تمام مؤمنان را خواهر و برادر دینی می‌داند. «إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلَحُوا بَيْنَ أَرْوَاحِكُمْ وَتَقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ» (حجرات/ ۱۰).

امام علی(ع) می‌فرماید: «مردم دو دسته‌اند: دسته‌ای برادران دینی تو و دسته دیگر در آفرینش همانند تو هستند» (نهج‌البلاغه، نامه ۵۳).

لذا در ارزش‌های اجتماعی اسلام دوازش عام وجود دارد که می‌توانند بر رفتارهای مدیریتی مؤثر باشند: ۱. احسان به انسان‌ها؛ ۲. عدل و قسط.

«إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ» (نحل/ ۹۰).

مدیر در توزیع منابع و پاداش‌ها یا کیفرها نیز باید جانب عدالت را پیش گیرد و از موقعیت‌ها آگاه باشد (اشاره به خطبه ۱۶۴ نهج‌البلاغه).

رویکرد نظری اخلاق در مدیریت اسلامی

طبق این رویکرد، مدیر اسلامی شخصی است که مسئولیت و سرپرستی را به‌عنوان امانت الهی می‌پذیرد. حضرت علی(ع) در نامه‌ای خطاب به اشعث بن قیس می‌فرماید: «حکمرانی برای تو طعمه نیست، بلکه امانتی بر گردن توست. باید از فرمانده و امام خود اطاعت کنی» (نهج‌البلاغه، نامه ۵).

در اعتقادات مسلمانان، مقام دنیوی فانی است و

مدیریت اسلامی

با رویکرد نظری اخلاق

مجمید علی محمدی

دبیر و مدرس تربیت معلم و دانشگاه فرهنگیان، سبزوار

مدیریت اسلامی

آنچه می ماند اعمال خیر یا شر آدمی است. از منظر قرآن، خدا صاحب ملک و شوکت است و آن را به هر کس که بخواهد برای مدت مقرر و واگذار می کند. لذا، مدیر نباید خود را اسیر قید و بندهای مقام نماید.

علی(ع): «وَاتَّوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْ الْإِنْبَاءَ إِلَيْهِ» (نهج البلاغه، خطبة ۱۶۱).

در مکتب اسلام همه مسئول هستند: «کلکم راع و کلکم مَسْئُول» پایه های مدیریت اسلامی بر اصل نیت، توحید، ادای تکلیف و مسئول بودن همگانی طرح ریزی می شود. بنابراین، مدیریت اسلامی در پی کسب ارزش هاست.

ویژگی های مدیر مسلمان با رویکرد نظری اخلاق

الف) تعهد به اخلاق اسلامی

اگر مدیران با این دیدگاه به مسئولیت خود بنگرند که خدا عزت بخش و خوار کننده است، همواره می کوشند رضای حق را طلب کنند و نفس آماره را به تسلیم در برابر حقیقت وادارند و کسانی که در این راه پیروز شوند نزد خدا مقام شایسته ای دارند: «وَإِنَّمَا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَ نَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَى، فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوَى» (نازعات/ ۴۰ و ۴۱). شکیبایی در سختی ها، اقامه نماز، وفای به عهد، صداقت، تعادل و ساده زیستی، عفو و اغماض، مجاهدت در مسئولیت و تزکیه نفس، نمونه هایی از اخلاق اسلامی برای مدیران هستند.

صداقت از ویژگی های مدیران با گرایش انسان گرایی است و اولین پیام برای مدیرانی که صداقت ندارند، پیداشدن بی اعتمادی در مجموعه آن هاست.

ب) داشتن اهلیت

مدیر واجد اهلیت باید صفاتی همچون تخصص، بینش، آگاهی و توانایی های اجرایی داشته باشد. مدیران با تهذب نفس از خود پسندی فاصله می گیرند تا در سایه اندیشه های جمع گرایی فرصت اشتباه را در مرحله اجرا به حداقل برسانند.

مدیر برای پیشبرد کارهایش باید در چارچوبی مشخص حرکت کند و شناخت این چارچوبها امری اجتنابناپذیر است. در مدیریت اسلامی:

الف) منزلت انسان حفظ می شود: در اسلام، انسان جایگاه خلیفه الهی را دارد، بنابراین منزلت انسان بر روش های مدیریتی حاکم است.

ب) قوانین الهی بر پایه عدل و احسان اجرا می شود: مدیر نمی تواند از وسایل غیرمشروع برای رسیدن به اهداف مدیریتی بهره گیرد؛ زیرا مدیر باید تقویت کننده معنویت در سایه کرامت انسانی باشد.

برای رشد و تعالی انسان باید در سایه اختیار برنامه ریزی کرد. انبیا نیز مدیریت جامعه را با ارج نهادن به ارزش های والای انسان به بهترین نحو به انجام می رسانند.

مدیریت مدرسه که بخشی از مدیریت فرهنگی جامعه است، نباید با الگوهای جبرگرایانه همراه شود.

«کانت» بر این باور است که هر کس وظیفه دارد با دیگران با احترام رفتار کند و احترام گذاشتن به دیگران نباید ابزاری شود برای دستیابی به هدفی دیگر.

مدیران اسلامی باید پیامبر(ص) را الگویی پسندیده قرار دهند و در جهت رضایت الهی گام بردارند: «لقد کان لکم فی رسول الله اسوة حسنة» (احزاب: ۲۱).

امروزه، جدیدترین نظریه ها در بخش مدیریت سازمان ها بر آن است که اداره سازمان ها را برعهده انسان هایی قرار دهند که بهترین قابلیت را داشته باشند و بتوانند ضعف ها را بشناسند و آن ها را به فرصت تبدیل کنند

نتیجه گیری

مدیران، مدیریت را حق خود نمی دانند بلکه حق را در خدمت به مردم و اعتلای اهداف عالی سازمانی می دانند. مدیر موفق با توکل به پروردگار و در مسیر حرمت قائل شدن برای انسان، راه های ناصواب را در مدیریت بسته می داند. مدیران اسلامی هنگام مشاهده ناهنجاری ها، گذشت و آرامش و اصلاح ساختار را مورد توجه دارند. سعه صدر را سرلوحه فعالیت خود قرار می دهند و از ریختن آبروی زیردستان یا خشم نابجا و تشبیه های نامناسب جلوگیری می کنند. این نوع برخورد، حاصل ایمان و معرفت انسان است. رضایت خلق الله را رضایت الله می دانند.

منابع

۱. قرآن کریم؛ ترجمه الهی قمشاهی.
۲. آریان پور کاشانی، منوچهر؛ فرهنگ پیشرو، جهان رایانه، ۱۳۸۸.
۳. احمدی، مسعود؛ مدیریت اسلامی (اصول، مبانی و الگوها)، پژوهش های فرهنگی، تهران، ۱۳۸۶.
۴. دراکر، پیتر؛ نظریه های نوین سازمان و مدیریت، مترجمان: محسن قدسی و مسعود نیازمند. پیام فردا، ۱۳۸۹.
۵. تورانی، حیدر و آقازاده، محرم؛ «روابط انسانی در مدرسه» (قسمت دوم). مجله رشد مدیریت مدرسه، شماره پی در پی ۷۹ (دوره دهم)، آبان ۱۳۹۰.
۶. چاوشی، سید کاظم؛ «بررسی رویکردهای نظری به مدیریت اسلامی»، پژوهش های میان رشته ای قرآن کریم (فصلنامه تخصصی سازمان فعالیت های قرآنی دانشجویان کشور)، شماره ۲، بهار ۸۸.
۷. حکیمی، محمدرضا؛ جامعه شناسی قرآنی، دلیل ما، چاپ هفتم، قم، ۱۳۸۲.
۸. دشتی، محمد؛ نهج البلاغه، طلوع مهر، چاپ سوم، ۱۳۸۴.
۹. مصطفی، رحیمی اردستانی؛ ترجمه المنجد، صبا، ۱۳۷۷.
۱۰. شفرتیز، جی ام و استیون اوت؛ تئوری سازمان: اسطوره ها، مترجم: علی پارساییان، ۱۳۸۱.
۱۱. شفیع، عباس و همکاران؛ مدیریت در اسلام، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، چاپ چهارم، قم، ۱۳۸۵.
۱۲. شیخ حر عاملی، وسایل الشیعه، ج ۱۱.
۱۳. فرجاد، شهروز و مختاریان، فرانک؛ «نقش نظریه در مدیریت»، ماهنامه تربیت، سال هفدهم، شماره ۱۷۶.
۱۴. معین، محمد؛ فرهنگ فارسی، امیرکبیر، ۱۳۷۵.
۱۵. مجلسی، محمدباقر؛ بحار الانوار، ج ۷، مؤسسه الوفا، بیروت.

انبیا نیز مدیریت جامعه را با ارج نهادن به ارزش های والای انسان به بهترین نحو به انجام می رسانند

